

Veszprémy László Bernát:

„ÍRORSZÁG A SZENTFÖLDÖN”. A CIONISTA JOBBOLDAL ÉS A BRIT ERŐK ÖSSZECSAPÁSAI PALESZTINÁBAN, 1944–1948

ÖSSZEFOGLALÓ: Az 1917-től 1948-ig fennállt palesztinai brit mandátum története csupán héber és angol nyelven rendelkezik gazdag szakirodalommal, magyarul egyedül Arthur Koestler *Ígéret és beteljesedés* című, publicisztika jellegű munkája érhető el.¹ A szerző jelen tanulmányában a brit adminisztráció és rendfenntartás technikai problémáiról, a rendre felmerülő etnikai konfliktusok és összecsapások kezeléséről, illetve a brit csapatokkal és irányítással legélesebben szemben álló jobboldali cionista milíciákról ír a holokauszt és az izraeli államiság közötti időszakban, 1944 és 1948 között. Eredményeit az érintett felek iratait gyűjtő londoni National Archives, a Wiener Library és a jeruzsálemi Jabotinsky Institute anyagára alapozza.

KULCSSZAVAK: Palesztina, Nagy-Britannia, terrorizmus, cionizmus, Izrael

Amikor Palesztinában állomásozó brit katonák Írországhoz hasonlították a Szentföldet, nem a tájak szépségére gondoltak; sokkal inkább az írekkel vívott véres ulsteri gerillaharcok jutottak eszükbe arról, ahogy egyre kevesebb sikerrel próbálták megzabolázni az elégedetlenkedő arabokat és az önálló államiságra törő cionista zsidó közösséget, a *jisuvot*. F. G. Peake ezredes, a palesztinai brit főmegbízott titkárának szavai nem hagynak kétséget a gyarmati rendfenntartás nehézségeiről: „Ez a második Írország, ami a nyakunkba szakadt, olyan pocskéká kezd válni, hogy lassan úgy kell elbánjunk vele, mint az elsóvel... Sohasem remélhetjük, hogy sikerrel fogjuk irányítani... az arabokat és a zsidókat.”² Palesztina brit uralma végső soron egy sikertelen katonai, gazdasági és politikai vállalkozás története, mely rámutat a közel-keleti népek függetlenségi mozgalmainak szívós mivoltára, a brit kiigazodás nehézségeire a mediterrán kavalkádban, és végső soron a térség konfliktusait azóta is jellemző fanatikus erőszak hagyományára.

A korabeli *jisuv* politikai palettáját a későbbi első izraeli kormánypárt, a szocialista *Mapaj* (*Mifleget Poalej Erec Jiszrael*, vagyis „Palesztinai Munkáspárt”) uralta, melynek ellenzéke a jobboldali *revizionisták* voltak. A revizionista mozgalom – mely nevét a korábbi, britbarát cionista irányzat újragondolásának, azaz revíziójának eszméjéről nyerte – a húszas-harmincas évek zsidóellenes arab pogromjainak hatására 1931-ben létrehozott egy önvédelmi milíciát, melynek a neve *Nemzeti Katonai Szervezet* volt. Tekintve a korabeli Palesztina többnyelvűségét, ez az illegális alakulat több néven is ismert volt: angolul *NMO*-nak (*National Military Organization*), héberül *ECEL*-nek (*Irgun Cvaj Le'umi*) nevezték,

¹ A palesztinai mandátum és Izrael Állam létrejöttének hagyományos olvasatáért lásd a következőket angol nyelven: Gilbert 1998; Shapira 1992. Egy korai munka brit szempontból: Sykes 1965. Újabbban lásd a következő formabontó izraeli monográfiákat, szintűgy angolul: Pappé 1994; Morris 1999. Az itt felsorolt izraeli történészek vitáiról lásd magyarul: Boussois 2013. Legújabbban már arab szemszögből is született angol nyelvű monográfia a kérdésben: Khalidi 2006. Az említett magyar nyelven is megjelent munka: Koestler 2011.

² Segev 1999, 433.

vagy csupán *Irgunként* emlegették („*Szervezet*”). Ahogyan a revizionista párt is rivalizált a szocialista Mapajjal, úgy az Irgun is rivalizált a szocialisták katonai szervezetével, a későbbi izraeli hadsereg magjával, a *Haganával* (nevének jelentése: *'védelem'*). A két katonai szervezet története az együttműködéstől a nyílt testvérharcig minden lépcsőt megjárta, azonban a Hagana mindig is komolyabb katonai erőt jelentett, mint az Irgun. Az Irgun helyzetét az sem segítette, hogy a szervezet 1940 augusztusában szakadáson esett át, tovább szaporítva a versengő cionista milíciák számát és csökkentve azoknak katonai erejét. A világháború első éveit alatt a szocialista Hagana alapvetően britbarát és mérsékelt politikát folytatott, a jobboldali Irgun a passzív agresszió politikáját követte, az Irgunból kivált szélsőjobboldali *Lehi* (*Lohamej Herut Jiszrael*, vagyis „*Izrael Szabadságharcosai*”) pedig nyílt britellenes harcot űzött.³

A változás 1943 szeptemberében következett be, mikor a mandatórius hatóságok kivégezték a Hagana két katonáját, akik fegyvereket loptak a brit seregtől. Raymond Cafferata, a brit rendőrség palesztinai feje erőszakos házkutatásokat tartott több palesztinai cionista kollektíva, vagyis *kibuc* területén. A telepesek megpróbálták ellenállást tanúsítani, de mindössze annyit értek el, hogy még egy társukat lelőtték; a britek több százezer lopott töltényt és közel száz puskát foglaltak le. „Sok évet dolgoztam rendfenntartóként Írországban és Indiában – emlékezett vissza Cafferata –, de azóta sem láttam ehhez fogható erőszakos reakciót.”⁴ A britek lépéseit (illetve az 1939-es *Fehér papírt*, amely korlátozta a zsidó bevándorlás éves számait Palesztina területére) az Irgun úgy értelmezte, hogy Nagy-Britannia „a zsidó ügy” ellen foglalt állást, és ezért felhagytak az önmegtartóztatás politikájával, nyílt háborút hirdetve a mandátum birtokosaival szemben. Ugyanekkor a Hagana, megerősítve korábbi britbarát álláspontját, „vadászidényt” hirdetett az Irgun fegyvereseivel szemben, és együttműködött a britekkel a jobboldali milicisták letartóztatásában. „Nem fogunk küzdeni a britekkel”⁵ – jelentette ki David Ben Gurion, Izrael későbbi szocialista miniszterelnöke; Alijazer Pedazur, az Irgun egyik tagja pedig már rövidesen arról számolhatott be, hogy egykori haganás barátai kicsalták őt házából, majd leütötték, és brit börtönbe szállították taxival.⁶ Egy évvel később John Gort palesztinai főmegbízott summázta a „vadászidény” eredményét: a Hagana összesen majdnem 850 Irgun-harcos személyazonosságát fedte fel előttük, akik közül 340-et már elfogtak. A levél azt is megemlítette, hogy a Hagana rendszeresen feljelentett olyan személyeket, akik nem voltak illegális jobboldali katonák, csupán politikailag álltak szemben a szocialistákkal. „Így nehéz elválasztani a kecskéket a gödölyéktől” – panaszkodott Gort.⁷ Az Irgun vezetőjét, Menáhém Begin későbbi izraeli miniszterelnököt azonban nem sikerült elkapniuk.

Az Irgun két szék közé esve joggal érezhette azt, hogy elárulták: mind a brit hatóságok, mind „testvéreik” ellenük fordultak. A jobboldali szervezet azonban nemzeti alapon nem

³ Az 1920–21-es, illetve 1929-es pogromokról lásd Wasserstein 1991. Az 1930-as évek zavargásait feldolgozta: Anglim 2005. A Hagana és az Irgun történetéhez lásd Ben-Eliezer 1998. A Lehi jellemzéséhez lásd Cesarani 2009. A „vadászidény” történetéhez lásd Parkes 1947.

⁴ Hoffman 1983, 13.

⁵ Parkes 1947, 342.

⁶ Pedazur (Gad) 1961, 11.

⁷ National Archives (London [továbbiakban NA]), CO 733/457. High Commissioner levele Colonial Secretary részére, 1945. március 1. A szocialista cionista vezetőségben az is felmerült, hogy segíteni kellene a briteket a Lehivel szemben is. Az ötletet támogatta Zalman Sazar és Golda Meir későbbi állam- és miniszterelnök, míg Eliahu Golomb és Zev Sarif Hagana-tisztviselők ellenezték azt. A Hagana végül csak egyetlenegy Lehi-tag nevét adta át a briteknek. Lásd Heller 1995, 126., 138.; NA, KV 5/37. 1946. október 7-ei interjú Zev Sariffal.

volt hajlandó küzdeni a Haganával, s ehelyett támadásait az arab lakosság és a brit hatóságok ellen szervezte meg. A brit elhárítás általában erősen eltúlozta találgatásait az Irgun létszámát illetően: egy 1944 telén írt jelentés 4000–8000 főre tette a jobboldali katonai szervezet mozgósítható állományát, míg a valóságban ez 600 passzív és 200 bevethető fő volt.⁸ Mivel az Irgun nem is tudott volna több embert bevetni a lelepleződés veszélye nélkül, ezért felhívásaiban is inkább pénzt és fegyvereket kért híveitől, és nem katonák jelentkezését.⁹ Az Irgun tagjai kétségkívül szabadságharcosokként tekintettek magukra: „Lázadásunk a földünkől és vérünkől merítette erejét” – emlékezett vissza egy tagjuk.¹⁰ Még napjainkban is sokan (köztük az izraeli hadsereg hivatalos weboldala) Izrael függetlenségi harcának első számú hőseiként kezeli az irgunistákat.¹¹ Míg a visszaemlékezők valóban a bujkálás és a nemzeti harc dicsőséges napjairól számolnak be, a primer források vizsgálata árnyaltabb képet ad a kutatóknak.

AZ IRGUN ESZKÖZEI ÉS TAKTIKÁJA

Mivel az Irgun illegális szervezet volt – és szemben állt a másik nagy cionista haderővel, a Haganával is –, pénzügyi forrásait és fegyvereit is kénytelen volt illegális úton beszerezni. Még „tisztább” esetnek számított, mikor az amerikai diaszpóra és britellenes ír nacionalisták forrásait kapták meg törvénytelen úton.¹² Azonban az Irgun más eszközökhöz is nyúlt, mikor pénzre volt szüksége. Egy izraeli kiadvány a szervezet történetéről azt állítja, hogy csakis britektől zsákmányoltak ellátmányt,¹³ azonban tény, hogy irgunisták 1944–1946 között több tucat rablásos merényletet követtek el, többek között haifai és jeruzsálemi vonatokat támadva meg, továbbá éttermeket, illetve gyémántboltokat fosztogatva Petah Tikvában és Tel-Avivban. A támadásokban több arab és zsidó civilt, illetve legalább két brit katonát gyilkoltak meg, és összesen közel 100 000 palesztinai brit fontot zsákmányoltak.¹⁴ Egy másik különálló akciójuk során nyolckamionnyi textíliát raboltak el egy zsidó ipartelepről Tel-Avivban, szintűgy 100 000 palesztinai font értékben.¹⁵ Az Irgun rablások mellett védelmi pénzek szedéséből is finanszírozta tevékenységét. Jeruzsálemi éttermektől havi 300 fontot, tel-avivi gyémántgyáraktól szintűgy 300 fontot, magánszemélyektől pedig 200 fontot követelt havonta. Mikor egy zsidó vállalkozó nemet mondott nekik, összeverték.¹⁶ További módszerük volt még arab és zsidó lakások, arab bankok és zsidó boltok kifosztása; utóbbiban még a zsidó alkalmazottak nadrágját is átkutatták. Ha gazdátlan kocsikat találtak a járdákon parkolva, gyakorta elkötötték őket, és hűlt helyükön héber nyelvű feliratot hagytak, melyen az állt, hogy: Köszönjük!¹⁷ Különösen nagy felháborodást keltett, mikor egy bankrablásuk

⁸ A 4000-es adatért lásd NA, WO 204/26. Jewish Illegal Organizations in Palestine, 1944. november 9. Lásd még: Wiener Library (London [továbbiakban WL]), 1445/1. A 8000-es becslés: NA, KV 5/35. 1946. július 8.

⁹ NA, CO 733/456/7. 1946. július 9-ei jelentés.

¹⁰ Segev 1999, 455.

¹¹ <http://www.etzel.org.il/english/index.html> és <http://www.idf.il/1503-en/Dover.aspx> (Letöltés időpontja: 2016. 01. 29.)

¹² Segev 1999, 454.; NA, KV 3/437. 1947. március 25-ei jelentés ír bankok és az Irgun ügyeiről.

¹³ Pedazur 1961, 25.

¹⁴ NA, KV 5/35. Jelentések az Irgun rablásairól 1946. június 11-ei és 27-ei keltezéssel.

¹⁵ NA, CO 733/456/7. 1944. október 7-ei jelentés.

¹⁶ NA, KV 5/34. 1946. április 21-ei jelentés „maffiamódszerekről.”

¹⁷ NA, KV 5/37. 1946. szeptember 16-ai és 30-ai jelentés (bankok és boltok); KV 5/29. 1945. október 26-ai jelentés (zsidó lakások); KV 5/34. 1945. november 14-ei jelentés (kocsik).

során arab lakosokat lőtték le az intézmény előterében.¹⁸ Zev Sarif, a szocialista cionisták biztonságpolitikai referense pedig talán éppen az ilyen esetek okán mondhatta azt a briteknek, hogy az Irgun „tele van aljas bűnözőkkel”.¹⁹

Az arab civilek és brit rendőrök, illetve a palesztinai infrastruktúra ellen elkövetett támadásait már nem a pénzszerzés motiválta. 1945 nyarán két bombát robbantottak fel egy arab moziban: áldozataik között volt 13 arab, két brit és egy fiatal zsidó szerelmespár.²⁰ 1946 szeptemberében lángoló benzines flakonokat dobtak zsúfolt arab piacokra, majd az irgunisták belelőttek a sebesülteken segíteni induló tömegbe. Később az áldozatok temetésén is lelőttek egy személyt.²¹ Csupán a hónap 10-én éjjel 10 támadást hajtottak végre: felrobbantottak postaládákat, telefonfülkéket, aknákat helyeztek el közutakon, és lelőttek egy brit rendőrt.²² Az Irgun ezek mellett előszeretettel számolt le olyan zsidókkal, akik nem osztoztak politikai nézeteiken: a szervezet alapítója, Avraham Tehomi lőtte le az utcán Jacob Israhel de Haant, egy anticionista ortodox zsidó író, illetve a szervezet még több, más nézeteket valló zsidó közszereplő ellen követett el merényleteket.²³ Az Irgun tisztázta, hogy „kész leszámolni” azokkal a zsidókkal, akik nem támogatják módszereiket.²⁴

Ahogy az Irgun, úgy a Lehi támadásai is gyakran zsidó életeket követeltek. 1947 januárjában a 25 éves Jisrael Levin testére találtak rá egy jeruzsálemi parkban, mellette pedig egy levélre, melyben a Lehi azt állította, hogy áldozatuk információkat adott ki a briteknek.²⁵ Tel-Avivban egy szintúgy kollaboránsnak nevezett zsidót kaptak el, mikor családjával sétált; feleségét és gyerekeit félretolták, majd a férfit hason lőtték.²⁶ Egy zsidó detektívet Haifában lőttek agyon, egy másik zsidót pedig házában kertjében egy vidéki kibucban. Merényleteik során sem voltak tekintettel civil áldozataikra: egy alkalommal a jeruzsálemi adóhivatal egy irodáját robbantották fel, ahol meghalt egy zsidó alkalmazott.²⁷ Ezek mellett erőszeregettel aknáztak alá civil autókat is; volt egy eset, amikor Arthur Koestler író kocsját kötötték el, hogy később merényletre használják.²⁸ Thomas James Wilkin zsidó származású brit detektívet pedig 1944 szeptemberében gyilkolták meg Jeruzsálemben, mivel része volt egy Lehi-vezető letartóztatásában és kivégzésében.²⁹

Noha a szocialista cionisták is erősen nacionalista érzelműek voltak, és rendre hangsúlyozták a katonai szolgálat szükségét, az Irgun messze túltett rajtuk militarizmusukban. Erőszakos akcióik és jobboldali nézeteik miatt a jisuv lapjai és közélete rendre utalt rájuk „zsidó fasisztákként”, Hajim Bileckij szocialista cionista pedig így szólalt fel a Hagana előtt, mikor az enyhíteni akarta az Irgunhoz való hozzáállását: „Én úgy látom, hogy a náci az egy náci, még akkor is, ha zsidó, vagy más [származású]. Tévedés lenne, ha a zsidó nép

¹⁸ NA, KV 5/37. 1946. szeptember 19-ei jelentés.

¹⁹ NA, KV 5/37. 1946. október 7-ei interjú Zev Sariffal.

²⁰ NA, KV 5/34. 1939. (sic!) június 22-ei irat. A dokumentum szövege egyértelművé teszi a téves datálást.

²¹ NA, KV 5/37. 1946. szeptember 16-ei jelentés.

²² NA, KV 5/37. 1946. szeptember 10-ei jelentés.

²³ Koestler 2011, 113.

²⁴ NA, KV 5/37. 1946. szeptember 24-ei jelentés. Lásd még KV 5/35. 1946. július 2-ai jelentés: Az Irgun szerint a vele egyet nem értő zsidó orgánumok „Quisling-lapok”.

²⁵ NA, KV 5/31. 1947. január 3-ai jelentés Israel Levin ügyében. Lásd még a Lehi zsidó áldozatairól a következő összefoglalót: KV 5/30. 1946. augusztus 8-ai jelentés.

²⁶ NA, KV 5/31. Sajtókivágás dátum nélkül.

²⁷ Uo. (detektív, kibuc, adóhivatal).

²⁸ NA, KV 5/32. 1948. október 11-ei jelentés.

²⁹ NA, CO 733/456/7. 1944. szeptember 29-ei jelentés Wilkin halálának ügyében.

elítelné a náciizmust, de elfogadná a zsidó fasizmust.³⁰ A budapesti születésű cionista író, Arthur Koestler szintúgy ezt jegyezte fel a naplójába, amikor beszámolt egy fiatal izraelivel való beszélgetéséről: „»Most meg kell vernünk az arabokat, aztán le kell majd számolnunk a saját fasisztáinkkal, az irgunistákkal is« – mondta. »Csakugyan úgy gondold, hogy az irgunisták fasiszták?« – kérdeztem. »Hát persze... Csak rájuk kell nézni« – felelte.³¹ A brit kommunikáció – mely abban nem volt biztos, hogy a robbantásos merénylőket nevezhetik-e „terroristáknak”³² – is fasisztákként festette le a jobboldali cionistákat.

Erre válaszul az Irgun azt a vádat fogalmazta meg, hogy a britek passzívan hozzájárultak az európai zsidóság kiirtásához azzal, hogy nem engedték be Palesztinába a zsidó menekültek tömegeit a holokauszt során. Egy az Irgun által kiadott röplap szerint a háborút követően ott lenne a britek helye Hitler és Himmler mellett a vádlottak padján, mert amikor a zsidóság felsírt, hogy hazatérhessen, a britek úgy feleltek, hogy „kazánba velük”! A szervezet továbbá fenntartotta, hogy a Palesztinában állomásozó brit katonák antiszemiták, azaz „náci britek”.³³ Hogy valóban uralkodott-e antiszemitizmus a brit hatóságok között, nehéz lenne eldönteni. Az bizonyos, hogy brit katonák még a háború alatt is rendszeresen köszöntötték egymást náci karlendítéssel, és nyilvánosan szidták a „disznó zsidókat” – panaszok ilyesféle ügyekről még egy brit kormányülésen is elhangzottak.³⁴ Evelyn Barker tábornok, a palesztinai brit csapatok vezetője pedig híres volt zsidógyűlöletéről. Szeretőjének, egy arab nőnek rendszeresen írt efféle leveleket: „Csak jusson eszedbe ez a szép élet, amit elvesztegetünk a koszos zsidókra! Igen, gyűlölöm mindet – mindegy nekem, hogy cionisták, vagy sem. Miért kéne félnünk attól, hogy kimondjuk, hogy gyűlöljük őket? Itt az ideje, hogy ez a rohadt faj megtudja, mit gondolunk róluk – piszok népség.”³⁵ A legtöbb brit azonban valószínűleg nem szerette jobban sem az arabokat, sem a zsidókat. Charles H. Bateman egyiptomi brit követ foglalta talán össze ezt a legvilágosabban: „Egyiket jobban utálok, mint a másikat. Egyetlen nép van a földön, amit szeretek, mégpedig a britet, és semmi okát nem látom, hogy britek haljanak meg az istenverte szemiták közötti harcokban.”³⁶ Azonban az irgunistákat láthatóan az sem érdekelte, ha egy brit filozemita volt. Egy bizonyos Doran őrnagy ellen, aki a holokauszt során a bukaresti brit követségen dolgozott, és közvetlenül részt vett román zsidók megmentésében, szintúgy merényletet kísérelt meg az Irgun.³⁷

Az britek által elfogott irgunisták és lehisták több alkalommal is veszthelyre jutottak, ezek az ügyek azonban közbenjárások és tiltakozások átláthatatlan tengerét szülték. A Mapaj azért ellenezte a kivégzéseket, mert nem akart mártírokat adni jobboldali ellenzékének; az Irgun ugyan nem akart embereket veszteni, de „nemzeti értéket” látott a katonák halálá-

³⁰ NA, KV 5/29. 1945. október 26-ai irat (közvélemény); KV 5/34. 1946. április 6-ai és 12-ei Hagana-jegyzőkönyvek.

³¹ Koestler 2011, 224.

³² Segev 1999, 485.

³³ WL, U2a(4)001. Irgun Zvai Leumi B'Eretz Israel: The Hebrew Struggle for National Liberation. A Selection of Documents. 19., 24., 58.

³⁴ Hoffman 1983, 30. (karlendítés); NA, FO 371/27126/147. („Jewish pigs”) Ezekkel szemben ismertek esetek, amikor arab lincstömegek közül mentettek ki brit katonák irgunistákat. Lásd NA, KV 5/37. 1946. szeptember 16-ai és 19-ei jelentések.

³⁵ Segev 1999, 480. A Barker-féle románhoz és a szerelmes levelek sorsához lásd a következő Ha'aretz-cikket: <http://www.haaretz.com/print-edition/features/jay-gatsby-in-jerusalem-1.8564> (Letöltés időpontja: 2016. 02. 03.)

³⁶ NA, FO 371/21881. Bateman levele Oliphant részére, 1938. augusztus 30.

³⁷ NA, KV 5/37. 1946. szeptember 24-ei jelentés.

ban; a Lehi pedig egyenesen szükségét látta, hogy produkáljanak legalább egy mártírt.³⁸ A brit hatóságoknak eközben felmentésért könyörgő levelek százaira kellett válaszolniuk. Az egyik legnagyobb visszhangot keltő kivégzés éppen egy magyar – kisvárdai – származású irgunista, Dov (Béla) Grüner ügye volt.

ELLENTMONDÁSOS ÜGYEK: DOV GRÜNER ÉS DÉIR JÁSZIN

Dov Grüner több társával 1946 márciusában fegyverrablás céljából támadta meg a Ramat Gan-i rendőrállomást, de arcon lötték, és sebesülve találtak rá brit rendőrök az épület melletti árokban.³⁹ Vele együtt más irgunistákat is letartóztattak, és mivel Grüner és társai elutasították a brit bíróság fennhatóságát, ezért bitófára kellett volna jutniuk – csakhogy a bíró félt meghozni az ítéletet, és az akkori brit börtön felügyelője nem volt hajlandó kivégezni őket.⁴⁰ A hatóságok fenyegetések özönét kapták: egy ilyen üzenet közölte, hogy „egyesével” fogják kivégezni a kairói brit családokat, ha Grünert felakasztják, és egyiptomi hotelek felrobbantását is kilátásba helyezték.⁴¹ Az Irgun ennél tovább is ment, és elrabolták Windham bírát és Collins rendőrőrmestert 1947 januárjában, azzal fenyegetőzve, hogy ha megtörténik a kivégzés, válaszlépésként felkötik a két túszt.⁴² A britek nem csupán a fenyegetések miatt hezitáltak; egy palesztinai tisztviselőjük azt a véleményét osztotta meg londoni felettesével, hogy „semmit sem tanultunk Írországból és Indiából... a kivégzések nem oldanak meg, és nem zárnak le semmit”.⁴³ Creech Jones munkáspárti politikus és gyarmatügyi tisztviselő hasonló állásponton volt, miután levelet kapott, melyben az Irgun megígérte, hogy „ha a britek meggyilkolják a hős Grünert”, „azonnal fel fogjuk kötni bíróját”. „Mi nem szervezetlen niggerek vagyunk”, közölték, azzal zárva levelüket, hogy „a hájfejű [Evelyn] Barker [tábornok] vagy lemond, vagy pedig forró ólommal lyuggatjuk ki a ronda képét. Valamelyik meg fog történni”.⁴⁴

Barkert nem érdekelték a fenyegetések, ahogy akkor sem rendült meg, mikor két irgunista öngyilkosságot követett el cellájában: egy rabbi meglátogatta őket és titokban gránátokat adott át nekik.⁴⁵ „Kettővel kevesebb” – jegyezte meg Barker, mikor hírért vette az ügynek.⁴⁶

³⁸ Heller 1995, passim; Segev 1999, 480.

³⁹ A Grüner-ügy összefoglalásához lásd a következő dokumentumokat: NA, CO 537/2292. 1947. június 22-ei jelentés, ill. „Recent Conviction of Terrorists”, dátum nélkül. Hasonlóképp fontosak a Jabotinsky Institute által őrzött anyagok, többek között Grüner magyar és angol nyelvű levelezése rokonaival, melyekben a numerus clausus törvénnyel okolta meg Palesztinába költözését és cionista nézeteinek kialakulását: JI, K 16 - 3/ 5. Grüner levele Paula nagynénje részére, 1944. november 28. 1–2. Lásd még a következő fotókat Grünerről: JI, PH-779. Portréja brit egyenruhában.; PH-711. Fotó arcsérüléséről a sikertelen fegyverrablási kísérletet követően.; PH-2305. Fotó a hajóról, melyen Grüner Palesztinába jutott, háttérben a Szabadság híddal.

⁴⁰ NA, CO 537/2292. 1947. március 7-ei, ill. 1947. július 30-ai jelentések. Zev Sarif, a Hagana szocialista tisztviselője megkérte a briteket, hogy engedjék ki börtönéből Mose Saret (Sertok) szocialista politikust, későbbi izraeli miniszterelnököt, akit a hatóságok illegális politikai aktivitás címén helyeztek őrizetbe. Mint mondta, Saret beszélhetne Grünerékkel, és rávehetné őket arra, hogy ismerjék el a bíróság jogkörét. „Ha nem jár sikerrel, akkor még mindig visszacsukhatják a börtönbe” – érvelt. Lásd NA, CO 537/2292. Interjú Zev Sariffal, 1946. augusztus 21.

⁴¹ NA, CO 537/2292. 1947. február 6-ai és 8-ai fenyegető levelek.

⁴² NA, CO 537/2292. 1947. január 31-ei jelentés.

⁴³ NA, CO 537/2292. 1947. június 26-ai levél Grüner-ügyben.

⁴⁴ NA, CO 537/2292. 1947. április 22-ei fenyegető levél Arthur Creech Jones képviselő részére. „...until Fathead Barker either resigns or his ogly [sic!] face is punctured by hot lead. One of these things will have to take place.”

⁴⁵ NA, CO 537/2292. 1947. április 22-ei jelentés.

⁴⁶ Segev 1999, 480.

A brit tábornok Dov Grüner ügyét is hasonló cinizmussal kezelte: ígéretet tett Grüner megkímélésére, mire az Irgun elengedte két túsztát. Grünert röviddel ezután kivégezték.⁴⁷ „Remélem, az arabok most már nem fogják azt gondolni, hogy félünk zsidókat kivégezni” – osztotta meg Barker indítékát övön aluli lépéséről arab szeretőjével.⁴⁸ A bíróság elé állított cionisták rendre elutasították a brit törvényszékek hatóságát. Egyesek Bibliával a kézben álltak bíráik elé, és ószövetségi passzusokkal védekeztek; voltak akik Arthur Koestler *Mint éjjeli tolvaj* c. könyvét olvasták az ítélet kihirdetése alatt; mások a cionista és később izraeli himnusz, a *Ha'tikvát* („*A Remény*”) énekelték: akadt, aki közölte, hogy „semmi más célja nincs, mint hősként meghalni népe háborújában”, más pedig teljes nyugalommal odavetette a felette ítélkező brit bírónak, hogy amint kiszabadul, „le fogja vágni a kezét”. Börtöncellaikat hasonló idézetekkel dekorálták ki: Dov Grüner azt a sort írta fel börtönének falára, hogy „meghalunk, vagy elfoglaljuk a hegyet”.⁴⁹ Az idézet egy jobboldali cionista költő és politikus, Vlagyimir Zsobotyinszkij verséből származik.

A kisebb incidensek mellett az Irgun komoly akciókra is elszánta magát. 1944. május 15-én a brit hatóságok ramallahi rádióállomását foglalták el, majd géppuskatűzzel kísérvé felrobbantották az egyik jeruzsálemi brit tiszti klubot, 1944 telén pedig megpróbálták felrobbantani a brit főmegbízottat a jeruzsálemi Szent György-templomban.⁵⁰ Azonban a szervezet két legnagyobb – és legismertebb – terrorakciója a jeruzsálemi King David Hotel felrobbantása, és Déir Jászín arab település lemészárlása volt.

1945 októberére a Hagana is belátta britbarát politikájának hiábavalóságát, és egy közös katonai frontot alakított az Irgunnal és a Lehivel, a Héber Felkelési Mozgalmat (*Ha'tnuat Ha'meri Ha'ivri*). A közös katonai program a következő év nyaráig állt fenn, a King David Hotel ellen elkövetett bombamerényletig. Július 22-én előzetes figyelmeztetést adtak le a brit hatóságok központjául szolgáló hotel számára, melyet a személyzet nagyrészt figyelmen kívül hagyott; a hotel fél óra múlva felrobbant, maga alá temetve 91 személyt, köztük 17 zsidó alkalmazottat. A támadás az egész világot megrázta, és a Hagana, illetve a szocialista vezetőségű *de facto* cionista kormány, a Zsidó Ügynökség (*Jewish Agency*) azonnal elítélte az esetet. Az igazság azonban az, hogy a Mose Szne, a Hagana főnöke két és fél héttel a támadás előtt levélben engedélyezte az akciót Menáhém Begin, az Irgun vezetője számára.⁵¹ Az eset után Evelyn Barker brit tábornok parancsot adott ki katonáinak, melyben minden cionistát felelőssé tett a támadásért, kifejtve, hogy ha meg akarta volna akadályozni a jisuv a merényletet, akkor megtehetette volna. Embereinek megtiltotta, hogy zsidó boltokba járjanak,

⁴⁷ NA, CO 537/2292. 1947. január 28-ai és április 17-ei jelentések.

⁴⁸ Segev 1999, 480. Közbenjáró levelekért lásd NA, CO 537/2292. Emanuel Celler levele, 1947. június 26.; Jakov Weiss családjának levele, 1947. június 23.; John Balfour angol nagykövet levele, 1947. július 9. A sajtó kegyelmi kéréseiért lásd 1947. január 27-ei sajtó-összefoglaló. Maga Grüner levélben érdeklődött Menáhém Begintől, hogy „vezére” elvárja-e tőle, hogy öngyilkosságot kövessen el. Begin arra utasította, hogy ne tegyen ilyet. Lásd 1946. augusztus 22-ei összefoglaló. Grüner kivégzését az Irgun két brit rendőr felakasztásával bosszulta meg. Az ügyhöz lásd Ofer Aderet izraeli újságíró cikkét a Ha'aretzben: <http://www.haaretz.com/israel-news/the-cruel-revenge-that-helped-drive-the-british-out-of-palestine-1.456440> (Letöltés időpontja: 2016. 02. 03.)

⁴⁹ Frank 1963, 17., 262.; NA, KV 5/35. 1946. június 25-ei jelentés; CO 537/2292. 1946. augusztus 19-ei dokumentum „Press Censorship Report on Comments on Death Sentence” címmel.; KV 5/35. 1946. június 27-ei jelentés; WL, U2a(4)001. Irgun. 62.

⁵⁰ Koestler 2011, 116., 171.; Heller 1995, 122.

⁵¹ Jabotinsky Institute (Tel-Aviv [továbbiakban JI]), K 4-1/11/5. Mose Szne levele Menáhém Begin részére, 1946. július 1. A brit iratok tartalmaznak egy érdekes, ám valószínűleg téves értesülést: szerintük az Irgun, a Lehi és a Hagana vezetői sorsot húztak annak eldöntésére, hogy ki végezze el a merényletet. NA, KV 2/2251/1. A lengyel titkosszolgálatól származó jelentés angol nyelvű fordítása, 1946. július 26.

zsidókkal érintkezzenek vagy zsidóktól vásároljanak: a „zsebeiket kell támadni”, írta nem kevés antiszemizmussal Barker, mert „ott fáj a legjobban ennek a fajnak”.⁵² A cionista Ügynökség Jordánia királyának, Abdullának is levelet írt, melyben elítélte a „korábban még nem tapasztalt mértékű” erőszakot; az arab uralkodó dühödt választáviratot küldött, amelyben elutasította az elnézés-kérést. Mint írta, biztos volt benne, hogy a Hagana, és rajtuk keresztül az Ügynökség is tehet a támadásról.⁵³ Ironikus módon mind a három félnek igaza volt valamiben: Abdullának és Bakernek a cionista Ügynökség felelősségében, az Ügynökségnek pedig abban, hogy nem számított ekkora pusztításra.

A Déir Jászín-i mészárlás, mely máig szerves része az Izrael-ellenes arab kommunikációnak, már a Hagana és a jobboldali milíciák hivatalos együttműködésének végét követően esett meg, 1948. április 9-én. Ennek ellenére a Hagana erről a támadásról is előre tájékozódott, és engedélyt adott az Irgun és a Lehi közös hadműveletére a faluval szemben.⁵⁴ A település, mely semleges állást foglalt az 1948-as izraeli–arab háborúban, stratégiaileg fontos területen helyezkedett el, Givat Saul zsidó település és a Tel-Aviv–Jeruzsálem útvonal között. A 80 Irgun-harcos és 40 Lehi-tag által vezetett támadás rövid úton mészárlásba torkollott; a kezdeti jelentések 240 halottról szóltak, melyből 80-at a harcok végeztével lőttek le. Arab és izraeli kutatók mai konszenzusa szerint 107 arab áldozatról van szó, melyből 25-öt később végeztek ki.⁵⁵ A történetről eltérő vélemények olvashatóak az izraeli, arab vagy semleges forrásokban. Menáhém Begín, az Irgun vezére és későbbi izraeli kormányfő szerint előre figyelmeztették a civileket a terület elhagyására, de azok nem hallgattak rájuk. Később az Irgun gránátokat használva foglalta el a települést, és szerinte ez okozta a civil áldozatok magas számát.⁵⁶ Jozsef Sehtman izraeli publicista egyszerűen „arab horrorpropagandának” nevezte az atrocitáshíreket, „vérvádnak Izrael ellen”. Mint mondta, katonáik „megtették emberi kötelességüket, sőt még annál is többet”.⁵⁷ Jacques de Reynier, a nemzetközi Vöröskereszt palesztinai képviselője azonban már másról beszélt: néhány órával az incidenst követően meglátogatta a települést, és felkereste az Irgun helyi tisztviselőjét. „»Ha talál testeket, elviheti őket, de garantáltan nincsenek sebesültek« – szolt oda [az irgunista]. Ettől megfagyott ereimben a vér” – emlékezett vissza.⁵⁸

Az esetre visszaemlékező Irgun- és Hagana-tagok szintűgy atrocitásokról számoltak be, melyek nem teszik valószínűvé, hogy véletlenül vagy csupán a gránátok miatt haltak meg civilek. Egy Hagana-tiszt, Meir Pa’il így számolt be Déir Jászín-i látogatásáról az ostromot követő órákban: „A harcokban négy emberünket veszítettük, és egy tucatnyian megsebesültek... estére a csatának vége lett, és a lövöldözés elhalt. Noha nyugalom volt, a falu még nem adta meg magát. Az Irgun és Lehi emberei előjöttek fedezékeikből, és hozzáláttak a házak megtisztításához. Agyonlőttek mindenkit, akit csak láttak – nőket, gyerekeket beleértve –, és a parancsnokaik meg sem kísérelték megállítani őket. Könyörögtem nekik, hogy utasítsák rendre embereiket, de nem hallgattak rám. Eközben 25 arabot felraktak egy furgonra, és elhajtottak velük... a köfjéttöbe Déir Jászín és Givat Saul között, és ott hidegvérrel meggyil-

⁵² WL, U2a(4)001. Irgun. 52–53.

⁵³ JI, K 4-10/5. Jewish Agency és Jordánia királyának levélváltása arab nyelven (fordítása mellékelve).

⁵⁴ JI, K 4-10/4. Hagana-engedély a Lehi részére Déir Jászín (?) elfoglalására.

⁵⁵ Az arab eredményeket idézi és alátámasztja: Gelber 2006, 311–312.

⁵⁶ Begin 1951, 163–164.

⁵⁷ JI, K 4- 10/3. Pamfletek Déir Jászín ügyében.

⁵⁸ Reynier 1977, 17.

kolták őket... Még csak a testeket sem voltak hajlandók eltemetni.”⁵⁹ Hasonlóan emlékezett vissza Cvi Ankori izraeli történész, aki fiatalon Irgun-tisztként szolgált. „Bementem 6-7 házba. Levágott nemi szerveket láttam, és feltépett hasú nőket. A testeken lévő sebek alapján közönséges gyilkosságról volt szó.”⁶⁰

Az Irgun utólag azzal indokolta meg a támadást, hogy Givat Saul veszélyben lehetett Déir Jászín közeli fekvése miatt. Azonban a helyiek azt állították Benny Morris izraeli történész szerint, hogy a Déir Jászín-i lakosok elűzték környékükről a fegyveres arab bandákat, és még egy jelrendszert is megbeszéltek a Givat Saul-i zsidókkal, mely alapján figyelmeztethették őket a közelgő veszélyre (bizonyos színű ruhákat aggattak fel száradni, ha arab bandák jártak a környéken).⁶¹ Meir Pa’ıl ráadásul így számolt be a támadást követő órákról: „Tömeg érkezett a faluba Givat Saulból, pajeszos, vallásos férfiak, és azt kiabálták, hogy *gazlanim, rohim* – azaz tolvajok, gyilkosok. Azt kiabálták, hogy alkut kötöttek ezzel a faluval, és hogy békés emberek voltak. Miért ölik akkor meg őket?”⁶² Benny Morris történész szerint fosztogatások és hullarablás is követte a támadást Déir Jászínban.⁶³ A támadást világszerte felháborodás követte.⁶⁴

TERRORIZMUS ÉS A BRIT HATÓSÁGOK ELLENLÉPÉSEI

Tekintve, hogy az Irgunnak és a Lehinek mint illegális szervezetnek egyáltalán nem lett volna szabad fegyverekkel rendelkezniük, meglehetősen jól fel voltak szerelve. Különböző rajtaütések során brit katonák Vickers- és Sten-típusú géppisztolyokat, illetve Lewis golyószórókat találtak Irgun-raktárakban.⁶⁵ Mivel ezek a fegyverek a brit seregben rendszeresített fegyverek voltak, ezért felmerült a mandatórius hatóságok között, hogy angol zsidó katonák csempészthették át az ellenséghez azokat.⁶⁶ A brit hatóságok általánosságban nem bíztak meg zsidó alkalmazottaikkban; egy a háborús iroda számára készített titkos jelentés, mely egy lehetséges izraeli–brit háború esélyeit fontolgatta, automatikusan a jövőbeli izraeli hadsereg katonáinak számolt minden angol zsidó rendőrt vagy katonát.⁶⁷ Egy másik, 1943-as javaslat azt helyezte kilátásba, hogy minden brit állampolgárságú angol zsidót le kellene fegyverezni, amíg nem ér véget a háború. A második világháború alatt több tízezer zsidó harcolt brit kötelékben, köztük egy külön 5000 fős zsidó brigád Ernest Benjamin vezetése alatt.⁶⁸

Hasonló drasztikus gondolatok csupán azért születhettek meg a brit vezetőség fejében, mert a palesztinai szituáció a háború utolsó évében, majd különösen az azt követő időszakban egyre komolyabb pénzügyi és katonai terhet jelentett számukra, ráadásul egyre nehezebbé vált a manőverezés a cionista és arab igények között.⁶⁹ A fejtelenség néha pedig

⁵⁹ Meir Pa’ıl 1988-as vallomása megtalálható a következő linken: <http://web.archive.org/web/20080419084659/http://www.ariga.com/peacewatch/dy/dypail.htm> (Letöltés időpontja: 2016. 01. 29.)

⁶⁰ Cvi Ankori vallomását idézi: <http://www.deiryassin.org/mh2001.html> (Letöltés időpontja: 2016. 01. 29.)

⁶¹ Morris 2004, 91.

⁶² Meir Pa’ıl vallomása, 41. jegyzet

⁶³ Morris 2005, 82.

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ NA, KV 5/34. 1945. november 24-ei jelentés; KV 5/35. 1946. július 11-ei jelentés.

⁶⁶ NA, KV 5/35. 1946. július 4-ei jelentés.

⁶⁷ NA, WO 204/26. Jewish Illegal Organizations in Palestine, 1944. november 9. Lásd még WL, 1445/1.

⁶⁸ Blum 2002.

⁶⁹ A két oldal igényeinek egyszerre való kielégítésére tett kísérletekhez lásd Omer Bartov izraeli történész cikkét: <https://www.nytimes.com/books/00/11/12/reviews/001112.12bartov.html> (Letöltés időpontja: 2016. 02. 03.)

valóban kaotikus, már-már ironikus helyzeteket szült. A tolmácsok hiánya végig komoly gondot okozott a brit hatóságoknak; példának okáért számos Irgun- vagy Lehi-merényletet azért nem tudtak megghiúsítani, mert bár a terroristák telefonbeszélgetéseit lehallgatták, nem értették a héber nyelvű párbeszédet.⁷⁰ Más alkalmakkal nem tudtak kiigazodni a felváltva használt héber vagy angol nyelvű betűszavak és pártnevek között. Egy az Irgunról szóló akta borítójára felírták, hogy *Irgun, alias Herut* – dacára annak, hogy a Herut (*Szabadság*) nevű politikai pártot csak 1948-ban hozta létre Menáhém Begin, és lényegében semmi köze az Irgunhoz, ahogyan azt bármelyik angol nyelvű palesztinai napilapból megtudhatják volna.⁷¹ *Samuel Katzenelson* Irgun-aktivista neve fejtörést okozott a brit elhárításnak: mivel a Kacnelzon kohanita családnévről nyilván nem hallottak a brit nyomozók, ezért S. Katz Nelsonra angolosították a katona és későbbi politikus nevét.⁷² Az Irgun Cvaj Le’umi betűzése szintúgy gondot okozott a hatóságoknak. A *cva*, azaz ’(had)erő’ szóból rendre *cvi* lett, s így az illegális terrorista csoport „Nemzeti Szarvas-szervezetté” avanzsált, minekutána a *cvi* szarvast jelent.⁷³ A fejtelenség dacára is elképesztő, ám tény, hogy a Hagana legalább egyszer felhatalmazást kapott a brit mandatórius hatóságoktól arra, hogy támadást intézzon maguk ellen. Richard Crossman angol munkáspárti parlamenti képviselő felkereste John Strachey repülésügyi miniszterhelyettest, és figyelmeztette, hogy a Hagana támadást készül intézni a brit hidak ellen a Jordán folyó felett, „tanácsot” kérve az ügyben. Strachey kért néhány napnyi gondolkozási időt, majd beleegyezését küldte Crossmannak.⁷⁴ Míg egyeseknek a szellemi képességeit is kifárasztotta a polgárháborús helyzet – Henry Gurney későbbi palesztinai brit főmegbízott például gyakran esett zavart állapotba és táviratozott apokaliptikus bibliai idézeteket Londonba⁷⁵ –, addig mások cinizmussal figyelték az Irgun lázongását. Mikor milicisták megpróbálták felrobbantani a jaffai rendőrség kábelpóznáit, ám véletlenül a saját kocsijukat borították lángba, a helyi rendőrfőnök elmorfondírozott azon, hogy vajon a Hagana vagy az Irgun volt ilyen kétbalkezes. „Csupán három dolog idegesít – osztotta meg londoni főnökeivel a véleményét. 1., hogy hová mentek a támadók, 2., hogy ki lehetett ekkora balfék, és 3, hogy szombaton házasodom.”⁷⁶ A rendőrfőnök arra jutott, hogy az elkövető nem lehetett az Irgun, melyet profi szervezetnek vélt. S noha az Irgun valóban képes volt véres támadásokra, hibázni ők is tudtak: egyik komoly merényletüket bejelentő illegális rádióadásukban közölték hallgatóikkal, hogy „semmi sem tud megállítani minket, senki sem irányít bennünket”, majd rögtön ezt követően 5 percre megszakadt az adás. A technikai hibáért később elnézést kértek.⁷⁷

Ha az Irgun módszereit a britek szélsőségesnek tartották, akkor a szélsőjobboldali *Lehire* már nehezen találtak szavakat. „Örült fasiszták – írta róluk egy brit jelentés –, [akik] az égvilágon mindennel szemben állnak... rosszabbak, mint az IRA... bárkit lelőnek.” Állítását bizonyítandó, egy hasonló jelentés a brit fasiszta Oswald Mosley szavait vetette össze egy

⁷⁰ NA, KV 3/440. Jelentés telefonbeszélgetésekről.

⁷¹ NA, KV 5/40. Borítólap. Egy hasonló jelentéshez, mely nem látott különbséget az Irgun, a Lehi, a Betar ifjúsági csoport és Peter Bergson amerikai cionista körei között, lásd NA, KV 3/437. 1947. március 11-ei, 25-ei és május 16-ai jelentések.

⁷² NA, KV 5/50. 1948. december 8-ai jelentés Smuel Tamir (Kacnelzon) ügyében.

⁷³ NA, CO 733/456/7. 1944. november 23-ai jelentés az Irgunról.

⁷⁴ Segev, 1999, 478.

⁷⁵ Segev, 1999, 513.

⁷⁶ NA, KV 5/34. 1945. április 28-ai jelentés.

⁷⁷ NA, KV 5/35. Az Irgun rádióadásán elhangzottak gépirata, 1946. július 2.

Lehi-kiadvánnyal, rámutatva a nézetek hasonlóságára.⁷⁸ A Lehi ekkor már inkább szovjetbarát és nemzeti-bolsevista hírokat pengetett, de a sztálini rendszerben is elsősorban annak totalitárius jellege imponálhatott a szervezet számára; annak feje, Avraham „Jair” Stern, akit 1942 februárjában lőttek le brit rendőrök, azon a véleményen volt, hogy minden „erőskezü” mozgalom vezetőjét tisztelni kell: felfogásában Mózes, Jézus, Mussolini és Sztálin mind követendő példák voltak.⁷⁹ Stern szokása volt, hogy híveit egy Bibliára és egy revolverre tett kézzel eskette fel. A mozgalomból nem lehetett kilépni: azokat a tagokat, akik távozni akartak, társaik lőtték le. Erre a sorsa jutott a székelyföldi (Bikafalva) születésű Elijah Giladi (Grün Albert) is, akit társai, többek között Jichák Samir későbbi izraeli miniszterelnök, azért végeztek ki, mert el akart szakadni a mozgalomtól, hogy legyilkolhassa a cionista Ügynökség vezetőit, David Ben Guriont is beleértve. Giladit lehívták visszaemlékezései részeges, erőszakos fanatikusként jellemzik, aki bárkit képes lett volna megölni – nem teljesen világos, hogy mindez utólagos öngazolás-e részükről, vagy az igazság.⁸⁰

A brit terrorelhárítás iratai között vastag akták számolnak be a Lehi akcióiról; különböző jelentések szerint a csoport kórházba szállított sebesült brit katonákat gyilkolt le, ápolónőkre nyitott tüzet, rendőrököt mérgezett meg, illetve körbeaknáztta merényleteinek helyszínét, hogy a kiérkező mentők is felrobbanjanak.⁸¹ Egy másik esetben alvó brit katonákat öltek meg, majd illegális lapjukban „csataként” írták le a mészárlást,⁸² 1943-ban pedig – azaz még a holokauszt idején – egy lengyelországi zsidó menekülteket segítő alap irodájára füstbombát dobtak, majd elraboltak onnan 500 fontot.⁸³ Ahogy az Irgunt, úgy a Lehit sem foglalkoztatta, hogy mennyire is támogatta egy brit tisztviselő az európai zsidóságot a szó során. Raymond Cafferata rendőrfőnök ismert volt emberbarát hozzáállásáról az európai zsidó menekültekkel szemben, ám a Lehi így is megkísérelte meggyilkolni, még hozzá Ezer Weizman későbbi izraeli államelnök beleegyezésével.⁸⁴ Hasonlóan nem számított Folke Bernadotte svéd gróf és ENSZ-békeközvetítő holokauszt alatti tevékenysége, mely során több száz dán zsidó kiszabadítását eszközölte ki a náciaktól; Natan Jelin-Mor Lehi-tag és későbbi izraeli parlamenti képviselő azt terjesztette róla, hogy a svéd gróf tudott a holokausztról, ám nem tájékoztatta róla a világot.⁸⁵ Bernadotte a háborút követően palesztinai ENSZ-megbízott lett, és Jeruzsálem arab és zsidó részre való felosztásán dolgozott. Már 1948. szeptemberi meggyilkolása előtt figyelmeztette őt a Lehi, hogy „levágjuk a kezét, ha kezét

⁷⁸ NA, KV 5/29, 1944. június 21-ei jelentés („örültek”); KV 3/439, dátum nélküli jelentés (Mosley). Több brit irat is rasszizmussal vádolta a Lehi kiadványait, noha az igazság az, hogy a Lehi egyfajta „szemita egységfrontot” képzelt el a britekkel szemben (mindezt a „kánaáni mozgalom” szellemi gyökereire alapozva), és ellentétben az Irgunnal, kezdetben ritkán támadott meg arab célpontokat. Pamfletjeikben inkább arra hívták fel az arabokat, hogy lássák be: a britek nevető harmadikként játsszák ki őket egymás ellen. Annyiban igazuk volt, hogy a brit hatóságok valóban direkt használtak fel arab egységeket a cionistákra való lecsapások során. A britek kivonulása után azonban a Lehi is az arabok ellen fordult. Egy arabbarát Lehi pamfletért lásd WL, U2a(4)001. Irgun. 54., illetve NA, KV 5/37. Dátálatlan Lehi-irat. A „kánaáni mozgalomhoz” és annak alapítójához, Jonatan Ratoshoz lásd Diamond 1986. A brit hatóságok preferenciájához az arab egységek zsidók elleni felhasználásával szemben lásd NA, WO 275/31. „Shark” hadművelet anyaga, 1947. november 22-ei irat.

⁷⁹ Spiro 2013, 611–612.

⁸⁰ Heller 1995, 113. skk.

⁸¹ NA, KV 5/31. 1948. április 7-ei jelentés (kórház); 1946. október 26-ai jelentés (ápolónők); dátum nélküli sajtókivágás (kutyák); KV 5/29. 1946. április 26-ai távirat (aláaknázás).

⁸² NA, KV 5/29. 1946. május 7-ei jelentés.

⁸³ NA, KV 5/31. Sajtókivágás 1943 tavaszáról.

⁸⁴ Segev 1999, 474., 480.

⁸⁵ NA, KV 5/42. 1948. december 22-ei jelentés Natan Jelin-Mor (Friedman) ügyében.

emel ránk”, Jiszrael Eldad (Scheib) Lehi-vezető pedig úgy fogalmazott, hogy „ha beteszi a lábát [Bernadotte] Jeruzsálembé, elintézzük”.⁸⁶ Bernadotte grófot egy katonai ellenőrző pontnál lötték le Jeruzsálemben, és a gyilkosság egyike volt azon merényleteknek, melyek meggyőzték a brit vezetőséget – többek között magát Winston Churchillt⁸⁷ – arról, hogy fel kell hagyniuk a cionista ügy patronálásával, és el kell hagyniuk Palesztinát. A másik ilyen gyilkosság Walter Moyne közel-keleti brit főmegbízott 1944. november eleji lelövése volt Kairóban.⁸⁸ Az esetről utólag úgy emlékezett vissza Haim Weizmann, Izrael első államelnöke, hogy még a saját fia halálánál is jobban megrázta.⁸⁹ A lehista Jelin-Mor viszont utólag is indokoltnak érezte a gyilkosságot,⁹⁰ ahogyan Jichák Samír is Moyne feltételezett antiszemitizmusával indokolta a merényletet.⁹¹

BRIT KIVONULÁS PALESZTINÁBÓL

A terror a Moyne-gyilkosságot követően sem állt meg. Egy jelentés 1944 novemberének végén felsorolta a merényletet követő három héten elkövetett atrocitásokat: két brit rendőrt felrobbantottak; Haifában további robbantások történtek; egy brit járőrnek elvagták a torkát; Tel-Avivban hét katonát gyilkoltak meg egyetlen este: és így tovább, még további 11 gyilkosságon, számos fegyverrel való lövöldözésen, robbantáson és szabotázsakción át.⁹² A két magas rangú tisztviselő lelövése és a további erőszakhullám győzte meg a brit vezetőséget arról, hogy itt az ideje elhagyni Palesztinát. „Palesztina egy malomkő a nyakunk körül” – vélte egy brit külügyi tisztviselő 1944-ben, Ernest Bevin brit külügyminiszter pedig arra jutott, hogy „Palesztina nem létfontosságú Anglia számára”. Winston Churchill szintúgy támogatta a brit kivonulást. A londoni lapok címlapjai hasonlóképp árulkodóak voltak: „Uralkodjunk, vagy menjünk innen”, „Muszáj meghalniuk a fiainknak?” „Itt az ideje, hogy távozzunk”.⁹³ Raymond Cafferata rendőrparancsnok úgy emlékezett vissza, hogy mindennap rettegett az életéért, mintha csak Szicíliában kellett volna rendet tennie a maffiózók között. „Nincs az az erő vagy hatalom, aminek ezek a népek fejet hajtatának” – kesergett.⁹⁴ Jock Jardine, a palesztinai brit igazságszolgáltatás emblematikus tagja hasonlóan írt haza: „Elegem van ebből a helyből... Küldjenek engem egy országba, ami háborúktól mentes, és ahol nincsenek csaták, fenyegető levelek és szögesdrót!”⁹⁵ Henry Gurney főmegbízott a gyarmati hatóságokra talán jellemző módon a „mindenható zsidó lobbí” kezét látta bukásában, és azt írta naplójába, hogy a Wall Street zsidói tehetnek arról, hogy nem tudta ellátni feladatát. „Minél hamarabb megyünk innen, annál jobb” – tette hozzá.⁹⁶

⁸⁶ NA, KV 5/31. 1948. október 5. Lehi-plakát; KV 2/2375. Natan Jelin-Mor anyaga, Jiszrael Eldad levele Jelin-Mor számára.

⁸⁷ Rose 1993, 164.

⁸⁸ A Moyne-gyilkossághoz lásd Frank 1963.

⁸⁹ Pedazur 1961, 1.

⁹⁰ NA, KV 2/2375. Natan Jelin-Mor anyaga, 1948. december 24-ei feljegyzések.

⁹¹ Jichák Samír visszaemlékezését közli: <http://www.timesofisrael.com/yitzhak-shamir-why-we-killed-lord-moyne/> (Letöltés időpontja: 2016. 02. 03.)

⁹² NA, CO 733/456/7. 1944. november 30. „Recapitulation of Jewish Terrorist Activities.”

⁹³ Segev, 1999, 494.

⁹⁴ NA, CO 537/2292. 1946. augusztus 21.

⁹⁵ NA, CAB 21/2567. 1947. október 8-ai keltezésű irat.

⁹⁶ Segev 1999, 489–490.

A palesztinai brit jelenlét utolsó heteit 1948 májusáig, Izrael függetlenségének kikiáltásáig azzal töltötte, hogy felszámolta a közigazgatás rá eső részét, elszállította fegyvereit, elaltatta a rendőrkutyákat, élelmet hagyott a börtönökben, előleget utalt a közüzemi alkalmazottaknak, stb.⁹⁷ David Ben Gurion megkérte Gurney főmegbízottat, hogy a következő néhány hónapig még üzemeltessék a közszolgáltatásokat; Gurney ingerülten azt felelte, hogy „mi nem fogjuk felállítani a zsidóknak az ő országukat”. A főmegbízott utolsó szolgálati napjai voltak éppen az egész palesztinai brit uralomról jellemzést adnak felelősség és hozzáértés terén. Az alábbiakat a haifai brit konzul írta le levelében a brit külügy részére, melyet 1948 augusztusában küldött el; a haifai kikötő brit enklávéként szolgált, hogy Izrael kikiáltása után is legyen egy biztos pont a felszerelés evakuálására. Jelentése szerint Gurney főmegbízott a haifai rendőrség felszerelésének maradványát, melyet már nem vittek vissza Angliába, bezárta egy hangárba, és az épület kulcsait a helyi ENSZ-irodára akarta bízni. Az ENSZ visszautasította az ajánlatot; Gurney indulásának reggelén az ENSZ-épület bejárati lépcsőjére helyezte a kulcscsomót, majd hazaindult.⁹⁸ Az így elhagyott felszerelés egy része később arab felkelők kezére jutott.⁹⁹ Az Irgun és a Lehi utóbb beolvadt a Haganába, rövidesen pedig az összes cionista milíciát egybeforrasztotta a máig ezen a néven fennálló *Cahal*, vagyis a *Cva Ha'hagana Le'jisrael* („Izrael Védelmi Ereje”, „Israel Defense Forces” [„IDF”]).¹⁰⁰

*

Tanulmányomban több kérdést – a jobb- és baloldali cionista milíciák politikájának, rivalizálásának és katonai erejének, a brit hatóságok antiszemitizmusának, illetve az arab vagy a cionista zsidó oldal favorizálásának, a magyar vonatkozású Dov Grüner-ügy hatásainak és a brit gyarmati irányítás nehézségeinek kérdését – vizsgáltam. Konklúzióm, hogy a palesztinai brit uralom sikertelenségei jelentős mértékben tudhatóak be a – számaikat tekintve egyébként kisebbséget képező – jobboldali cionista milíciák tevékenységének, melyeket még maguk is terrorizmusként írtak le.¹⁰¹ Tanulmányomban arra is rá kívántam mutatni, hogy a fizikai erőszak hagyománya sokkal kiterjedtebb a Közel-Keleten, mint azt a közgondolkodásban ismerik. A katonai és terrorakciókban ráadásul több alkalommal is elmosódtak a határok az „önmegtartóztatást” követő, illetve a nyílt konfrontációt vállaló csoportok között; még azokat a támadásokat is beleegyezésével látta el a Hagana, melyekben nem vett részt (lásd Déir Jászín vagy a King David Hotel esetét). Nem állja meg a helyét az a felosztás, miszerint a Hagana minden esetben távol tartotta magát az Irgun és a Lehi akcióitól. Az izraeli történetírásban előkerülő állítás, hogy a cionizmussal szemben álló tisztviselők minden esetben antiszemiták voltak, hasonlóan nem igazolható – több olyan személy, mint Raymond Cafferata vagy Folke Bernadotte kritikusan viszonyultak a cionista program egyes célkitűzéseivel szemben, azonban az európai zsidó menekültek ügyével aktívan szimpatizáltak. Eközben ijesztő példái mutatkoztak azon antiszemitizmusnak, mely a szövetséges oldalon is létezett, és kétségtelenül befolyásolt egyes brit katonai vagy politikai elemeket, alkalmasint egyenesen az arab oldal támogatására bírva őket (Evelyn Barker). A jisuv és a palesztinai

⁹⁷ NA, FO 371/68656. Haifai brit konzul levele a Foreign Office részére, 1948. augusztus 13.

⁹⁸ Uo.

⁹⁹ Cunningham 1948, 481.

¹⁰⁰ Az Irgun és a Lehi korántsem problémamentes beolvastásához lásd NA, KV5/31. 1948. szeptember 5-ei, április 13-ai, április 7-ei és február 16-ai jelentések.

¹⁰¹ Walton 2008, 435–462. A Lehi egy hosszú Terror című cikket is megjelentetett egyik illegális lapjában, melyben kifejtette, hogy a terrorizmus nem áll szemben a zsidó etikával, és hogy azt már Garibaldiól Titóig minden nemzeti forradalom felhasználta. Lásd Heller 1995, 115.

államiságot megelőző cionista mozgalmak még számos feltáratlan, magyar vonatkozású történetet is tartalmaznak. Dov Grüner története mindössze egyike azoknak a fejezeteknek, melyek érdemesek még a jövő kutatóinak figyelmére.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Anglim, Simon: *Orde Wingate, the Iron Wall and Counter-Terrorism in Palestine, 1937–39*. Shrivvenham, 2005.
- Begin, Menachem: *The Revolt. Story of the Irgun*. New York, 1951.
- Ben-Eliezer, Uri: *The Making of Israeli Militarism*. Indianapolis, 1998.
- Blum, Howard: *The Brigade. An Epic Story of Vengeance, Salvation, and WWII*. New York, 2002.
- Boussois, Sébastien: *Izrael, szembesítve a múlttal – Tanulmány az „új történelem” hatásáról*. Budapest, 2013.
- Cesarani, David: *Major Farran’s Hat. The Untold Story of the Struggle to Establish the Jewish State*. Cambridge, 2009.
- Cunningham, Alan: *Palestine: The Last Days of the Mandate*. International Affairs, 1948.
- Cvi Ankori vallomása: <http://www.deiryassin.org/mh2001.html>
- Diamond, James S.: *Homeland or Holy Land? The Canaanite Critique of Israel*. Bloomington, 1986.
- Frank, Gerold: *The Deed*. New York, 1963.
- Gelber, Yoav: *Palestine 1948. War, Escape and the Emergence of the Palestinian Refugee Problem*. Brighton, 2006.
- Gilbert, Martin: *Israel: a History*. London, 1998.
- Heller, Joseph: *The Stern Gang. Ideology, Politics and Terror, 1940–1949*. London, 1995.
- Hoffman, Bruce: *The Failure of British Strategy Within Palestine, 1939–1947*. Tel-Aviv, 1983.
- Khalidi, Rashid: *The Iron Cage: The Story of the Palestinian Struggle for Statehood*. Boston, 2006.
- Koestler, Arthur: *Ígérlet és beteljesedés. A zsidó állam születésének története, 1917–1949*. Budapest, 2011.
- Meir Pa’il vallomása: <http://web.archive.org/web/20080419084659/http://www.ariga.com/peacewatch/dy/dypail.htm>
- Morris, Benny: *Righteous Victims: A History of the Zionist-Arab Conflict, 1881–1999*. New York, 1999.
- Morris, Benny: *The Birth of the Palestinian Refugee Problem Revisited*. Cambridge, 2004.
- Morris, Benny: *The Historiography of Deir Yassin*. Journal of Israeli History: Politics, Society, Culture, 2005.
- Pappé, Ilan: *The Making of the Arab–Israeli Conflict, 1947–1951*. London–New York, 1994.
- Parkes, James William: *A History of Palestine from 135 A.D. to Modern Times*. London, 1947.
- Pedazur (Gad), Elazar: *The History of the Irgun Zvai Leumi, II*. Jeruzsálem, 1961.
- Reynier, Jacques de: *Who Is Menachem Begin?* Bejrút, 1977.
- Rose, Norman: *Churchill and Zionism*. In: Robert Blake – William Roger Louis (ed.): Churchill. Oxford, 1993.
- Segev, Tom: *One Palestine, Complete. Jews and Arabs under the British Mandate*. New York, 1999.
- Shapira, Anita: *Land and Power: The Zionist Resort to Force, 1881–1948*. Oxford, 1992.
- Spiro, Shlomo: *The Intellectual Foundations of Jewish National Terrorism: Avraham Stern and the Lehi*. Terrorism and Political Violence, 2013.

Sykes, Christopher: *Crossroads to Israel*. Cleveland, 1965.

Walton, Calder: *British Intelligence and the Mandate of Palestine: Threats to British National Security Immediately after the Second World War*. Intelligence and National Security, 2008.

Wasserstein, Bernard: *The British in Palestine: The Mandatory Government and the Arab-Jewish Conflict 1917–1929*. Oxford, 1991.

LEVÉLTÁRI ANYAGOK

National Archives, London

Jabotinsky Institute, Tel-Aviv

Wiener Library, London

INTERNETES HIVATKOZÁSOK

<http://www.etzel.org.il/english/index.html> és <http://www.idf.il/1503-en/Dover.aspx>

<http://www.haaretz.com/print-edition/features/jay-gatsby-in-jerusalem-1.8564>

<http://www.haaretz.com/israel-news/the-cruel-revenge-that-helped-drive-the-british-out-of-palestine-1.456440>

<https://www.nytimes.com/books/00/11/12/reviews/001112.12bartovt.html>

<http://www.timesofisrael.com/yitzhak-shamir-why-we-killed-lord-moyne/>